

ΓΝΩΣΤΑ ΚΑΙ ΑΓΝΩΣΤΑ

Γράφει ο Αντώνης Αμπατζής → ampandonis@gmail.com

ΦΑΝΑΤΙΣΜΟΣ

Την προηγούμενη εβδομάδα ασχοληθήκαμε με τον εθνικισμό. Και είδαμε πράγματι να συμβαίνει κάτι το σημαντικό. Αναφέρομαι στο δημοψήφισμα στην Αγγλία για έξοδο της από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ένα γεγονός σημαντικότατο, τις συνέπειες του οποίου θα δούμε στο μέλλον. Σήμερα θα δούμε για τον φανατισμό. Φανατισμός είναι η δογματική προσήλωση σε ιδέες και δοξασίες και η με υπερβολικό ζήλο, με εγωισμό και εμπάθεια υποστήριξή τους. Η πίστη σε μια ιδέα, βέβαια, και ο αγώνας για την πραγμάτωσή της ήταν ανέκαθεν από τις πιο δημιουργικές δυνάμεις για τον άνθρωπο και την κοινωνία, αλλά όταν αυτή η πίστη ξεφεύγει από κάθε λογικό έλεγχο και μετατρέπεται σε αδιαλλαξία και φανατισμό, τα αποτελέσματα είναι ολέθρια για το άτομο και την κοινωνία. Δεν θα το συνδυάσουμε με τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος αλλά θα κοιτάξουμε να δούμε τα γενικά χαρακτηριστικά του.

Και ας αρχίσουμε από το ιστορικό παράδειγμα του Μεσαίωνα και της Ιεράς Εξέτασης: η θρησκολληψία και το πνευματικό σκοτάδι που κυριάρχησαν την περίοδο του Μεσαίωνα, είναι το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα «ευνοϊκού» κλίματος για την εκδήλωση φαινομένων φανατισμού. Η εγκληματική δράση της περίφημης Ιεράς Εξέτασης, του θρησκευτικού δικαστηρίου δηλαδή, με το οποίο η Καθολική Εκκλησία, προσπάθησε να καταπνίξει κάθε αντίπαλη «φωνή» ως αιρετική, θα παραμένει εσαεί ένα παράδειγμα προς αποφυγήν.

Γιατί όμως, σήμερα που δεν είναι μεσαίωνας, φανατίζονται πάλι οι άνθρωποι; Θα περίμενε κανείς, σήμερα που η πρόοδος των επιστημών έχει διαλύσει τα σκοτάδια του μεσαίωνα, που η ευχερής διάδοση της γνώσης και οι άλλες κοσμογονικές αλλαγές, «ξύπνησαν» τον άνθρωπο και θωράκισαν την κριτική του σκέψη, τα φαινόμενα του φανατισμού και της μισαλλοδοξίας να είναι μακρινό παρελθόν. Ωστόσο, πολύ συχνά και σήμερα γινόμαστε μάρτυρες ιερών πολέμων που συνεγείρουν πλήθη πιστών, ακόμα πιο συχνά παρακολουθούμε απαράδεκτα κρούσματα ρατσισμού κατά εθνικών μειονοτήτων και γινόμαστε θεατές πολλών εκδηλώσεων βίας και φανατισμού σε πολλούς τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής (π.χ. φαινόμενα τρομοκρατίας και χουλιγκανισμού)

Ας πάμε όμως να ρίξουμε μια ματιά στις αιτίες αυ-

Φανατισμός στα γήπεδα

Φανατισμός στις θρησκείες

τού του φαινομένου. Υπόβαθρο του φανατισμού ο δογματισμός (η πίστη σ' ένα δόγμα) και επειδή το δόγμα δεν ερμηνεύεται ούτε αποδεικνύεται λογικά, όσοι πιστεύουν σ' αυτό το αποδέχονται άκριτα. Από κει και πέρα, η απουσία ουσιαστικής παιδείας και πνευματικής καλλιέργειας σε συνδυασμό με την κρίση των αξιών της εποχής μας, ωθούν τον άνθρωπο να βρει καταφύγιο σ' ένα δόγμα και να αναζητήσει το νόημα της ζωής του στον αγώνα για την υπεράσπισή του. Η παθολογική προσκόλληση σε δόγματα είναι η αφετηρία της μισαλλοδοξίας, η φανατική δηλαδή αντιμετώπιση κάθε αντίπαλης δοξασίας.

Την αδυναμία των φανατικών έρχονται συχνά να εκμεταλλευτούν διάφοροι καιροσκόποι ηγέτες, οικονομικοί παράγοντες και τα σύγχρονα ΜΜΕ, που επενδύοντας στο φανατισμό των μαζών εξυπηρετούν τα δικά τους ιδιοτελή συμφέροντα. Σε αυτό βοηθά όμως και η μαζοποίηση και φανατισμός: απρόσωπος μέσα σ' ένα απρόσωπο πλήθος ο σύγχρονος άνθρωπος, αποκτά την ψυχολογία και ενεργεί σύμφωνα με τις απαιτήσεις της μάζας. Όντας άβουλος, χωρίς κρίση και προσωπική ευθύνη, εύκολα προσπλητίζεται από κηρύγματα μισαλλοδοξίας, πολιτικού φανατισμού και εθνικιστικής υστερίας.

Οι συνέπειες του φανατισμού εντοπίζονται κυρίως στο ήθος των ανθρώπων, στις σχέσεις τους με τους άλλους αλλά και στον πολιτισμό γενικότερα: η ακλόνητη βεβαιότητα του φανατικού ότι μόνο αυτός κατέχει την αναμφισβήτητη αλήθεια μπορεί, βέβαια, να του εξασφαλίζει μια εσωτερική ισορροπία, ταυτόχρονα όμως χάνει κάθε κριτική δυνατότητα και την πολυτιμότερη μορφή ελευθερίας, την ελευθερία της σκέψης και, φυσικά, την αξιοπρέπεια του, όταν με κάθε θεμιτό ή αθέμιτο τρόπο, προσπαθεί με φανατισμό να επιβάλει τις απόψεις του. Ο φανατισμός δημιουργεί καταστάσεις εμπάθειας και μίσους και μερικές φορές φτάνει ακόμη

και στην εγκληματική διάθεση. Έτσι ο φανατισμός είναι πρόδρομος της βίας, καθόσον ο κυριευμένος από το πάθος του φανατισμού άνθρωπος, για να υπερασπιστεί τα «όσια και τα ιερά», χρησιμοποιεί βιαιότητα και κάθε ανόσιο και ανίερο μέσο. Έτσι ακριβώς γεννήθηκαν οι ιεροί πόλεμοι.

Οι επιπτώσεις του φανατισμού στην πολιτιστική δημιουργία και την πνευματική εξέλιξη και τους θεσμούς μιας κοινωνίας: η ιστορία και σ' αυτή την περίπτωση είναι γεμάτη με παραδείγματα, όπου βιβλία με περιεχόμενο διαφορετικό από το κυρίαρχο δόγμα ρίχτηκαν στη φωτιά, έργα τέχνης καταστράφηκαν, πνευματικοί άνθρωποι βασανίστηκαν για τις ιδέες τους. Ολόκληρες ιστορικές περιόδους η ανθρωπότητα βυθίστηκε σε πνευματικό σκοτάδι με ηθικό αυτουργό και δράστη αυτού του εγκλήματος το φανατισμό.

Η βία αποτελεί την πιο προχωρημένη εκδήλωση της επιθετικότητας και του φανατισμού: Βία είναι η χρησιμοποίηση αυταρχικών μεθόδων και βαναυσων μέσων με σκοπό τον καταναγκασμό και την επιβολή και, δυστυχώς, δεν έλειψαν από καμιά ιστορική περίοδο. Η Ιερά εξέταση στο Μεσαίωνα, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη διάρκεια των πολέμων κατά τους νεότερους χρόνους, η αγριότητα των εμφύλιων σπαραγμών, οι αυθαιρεσίες και η ωμή καταπίεση των σύγχρονων τυραννικών καθεστώτων ήταν ο κανόνας της ιστορικής εξέλιξης. Στην εποχή μας, μάλιστα, η βία, με τη χρήση σύγχρονων τεχνικών αλλά και με την αξιοποίηση επιστημονικών πορισμάτων πειθαναγκασμού, μπορεί να παίρνει πολλές και διαφορετικές μορφές. Ωστόσο, οι συντηθέστερες εκφάνσεις της και στις μέρες μας είναι οι πολιτικές διώξεις, τα βασανιστήρια, τα εγκλήματα, η τρομοκρατία, οι κοινωνικές αναταραχές και οι συγκρούσεις, ο χουλιγκανισμός στα γήπεδα κτλ.

Οι σύγχρονες συνθήκες διαβίωσης στις μεγαλουπόλεις ευνοούν την ανάπτυξη βίαιων συμπεριφορών: Επίσης, η αποξένωση και η ανωνυμία των πολιτών στα μεγάλα αστικά κέντρα, ο συνωστισμός, οι έντονες αντιθέσεις ως προς το βιοτικό επίπεδο, οι απαιτήσεις του γρήγορου ρυθμού ζωής, το άγχος, η ανασφάλεια, η χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών και η γενικότερη κρίση αξιών, όλα αυτά πνέζουν το σύγχρονο άνθρωπο και, όπως είναι φυσικό, όταν η πίεση αυτή συσσωρεύεται και γίνεται φορτική, οδηγείται σε ανεξέλεγκτες και συχνά βίαιες αντιδράσεις. Η ηπείραση με τη σειρά της, προβάλλοντας εικόνες ωμής βίας σε κάθε ευκαιρία, κάνοντας «ήρωες» τους ποικίλους εκφραστές της, εθίζει το θεατή να αποδέχεται τα φαινόμενα αυτά σαν φυσιολογικά στη ζωή του και, έτσι, προκαλεί τα πάθη και τα ένστικτά του.

Μόνο με την παιδεία θα μπορούσαν να μετριαστούν τα φαινόμενα του φανατισμού και της βίας, διότι παιδεία και φανατισμός είναι έννοιες αντίθετες. Ο αληθινά μορφωμένος και πνευματικά καλλιεργημένος άνθρωπος μπορεί ν' αναζητεί την ουσία και κατανοεί τις λογικές σχέσεις των πραγμάτων. Η πνευματική καλλιέργεια δίνει στον άνθρωπο την ευχέρεια και δημιουργεί ερωτηματικά, σκεπτικισμό και ενδοιασμό.

